

ANDRZEJ STELMACH

Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa, Poznań

Demokratyzacja Rosji. Aspekt teoretyczny

Zapoczątkowane pod koniec lat osiemdziesiątych w Europie Środkowej i Wschodniej procesy przeobrażeń ustrojowych przywykliśmy określać mianem transformacji. Oznacza ona tyle co przekształcenie, przeobrażenie czy przemieszczenie. Transformacja w znaczeniu politologicznym oznacza proces przechodzenia od jednego systemu politycznego do innego. W praktyce chodzi o przeobrażenia ustrojowe zachodzące w państwach realnego socjalizmu, które wszczęły procesy zmian politycznych mających w konsekwencji doprowadzić je do systemów demokratycznych. Jest to więc proces odchodzenia od systemu totalitarnego i przejścia do układu w pełni demokratycznego.

W literaturze spotykamy również inne określenia dotyczące procesu demokratyzacji systemu politycznego. Klasyczne jest już dzisiaj stanowisko zaprezentowane przez amerykańskiego politologa Samuela P. Huntingtona. W pracy *Trzecia fala demokratyzacji* wprowadził on pojęcie fali demokratycznej (Huntington 1995, s. 23 i nast.). Jest to kompleks tranzycji od modelu niedemokratycznego do demokratycznego. Autor wyodrębnił cztery modelowe sposoby dojścia do demokracji. Istotą pierwszego z nich, nazywanego transformacją (*transformation*), jest to, że dotychczasowe elity polityczne podejmują decyzję o zapoczątkowaniu procesów demokratyzacyjnych. Przemiany dokonują się z woli i pod kierownictwem dotychczasowych władców. Drugi model określany jest jako zastąpienie (*replacement*). Występuje on wtedy, gdy elity opozycyjne przejmą kierowanie procesami demokratyzacyjnymi. Jest to jednoznaczne z wymianą elit. Stare elity polityczne zostają zastąpione przez nowe. Trzecim sposobem na dokonanie przeobrażeń demokratycznych w państwie jest przemieszczenie (*transplacement*). Występuje ono w sytuacji, kiedy zarówno elity władzy, jak i opozycji podejmują wspólne działania na rzecz demokratyzacji systemu politycznego. Nie musi to jednak oznaczać identycznych koncepcji dotyczących form i sposobów

przeprowadzania tych zmian. Stare i nowe elity polityczne z reguły mają odmienne koncepcje dotyczące przyszłego ustroju demokratycznego. Konsens jest konieczny jedynie w kwestii zainicjowania przeobrażeń o charakterze demokratycznym. Czwarty sposób demokratyzacji znacznie odbiega w swej istocie od wariantów zaprezentowanych wcześniej. Huntington nazywa go interwencją (*intervention*). W tym wypadku zmiana ma swoje źródło w interwencji zewnętrznej. Elity polityczne zarówno władzy, jak i opozycji nie są w stanie z różnych powodów zainicjować i przeprowadzić demokratycznych zmian w państwie. Są one narzucone przez układ zewnętrzny, a rodzime elity polityczne tylko włączają się do demokratycznego systemu narzuconego z zewnątrz (szerzej: Stelmach, Zyborowicz 2001, s. 153 i nast.). W przedstawionej powyżej koncepcji Huntingtona zmiana demokratyczna w Rosji mieści się w modelu określanym jako transformacja.

Zmiana demokratyczna rozumiana jest jako okres przejściowy dzielący dwa wyodrębnione momenty historyczne. Jej początek stanowi proces demontażu dotychczasowego układu politycznego. Oprócz istniejącego modelu sprawowania władzy pojawiają się inne koncepcje. Bez względu na to, kto jest inicjatorem zmian, proces przeobrażeń mających na celu demokratyzację wszystkich sfer życia zaczyna pociągać za sobą konkretne zmiany w systemie politycznym. Etapem końcowym tych przeobrażeń jest osiągnięcie stanu pewnej konsolidacji nowego układu politycznego. Nowy reżim polityczny jest więc wynikiem procesów zachodzących zmian. Rodzi się pytanie, jaki będzie jego charakter. Demokratyzacja jest procesem złożonym. Zachodzi w różnych warunkach i może mieć bardzo zróżnicowany przebieg. Zależy to od bardzo wielu czynników. Ogólnie można jedynie stwierdzić, że zainicjowanie tego procesu zamyka pewien etap funkcjonowania niedemokratycznego reżimu politycznego. Nie możemy natomiast mieć pewności co do rezultatu zainicjowanych przeobrażeń. Proces kształtowania się nowego ładu może być długotrwały, a jego rezultat nie jest przesądzony. Stąd możemy wskazać na charakterystyczną cechę demokratyzacji, jaką jest brak pewności co do jej rezultatu. Oznacza to, że wynik zmiany ustrojowej cały czas stanowi niewiadomą. Może ona prowadzić zarówno do utrwalenia demokracji, jak i powrotu do systemu totalitarnego. Jej przebieg może być spokojny lub nabrać cech rewolucyjnych. Ta niepewność co do skutków zmiany demokratycznej jest cechą charakterystyczną procesu przeobrażeń politycznych.

Za początkowy etap zmiany demokratycznej można uznać pierwsze demokratyczne, konkurencyjne wybory. Dla niektórych jest to moment podjęcia decyzji o ich przeprowadzeniu, dla innych same wybory i system nieskrępowanej rywalizacji politycznej będą ich następstwem. Bez względu na to,

które ze stanowisk uznamy za bardziej uprawnione, początek zmiany systemowej oznacza zalegalizowaną, autentyczną konkurencyjność między różnymi orientacjami politycznymi.

Znacznie więcej rozbieżności powstaje przy próbie określenia, co ma stanowić o zakończeniu zmiany demokratycznej. Najbardziej skrajne stanowisko utożsamia koniec tego procesu z chwilą odbycia pierwszych rywalizacyjnych wyborów. Oznaczałoby to, że pomiędzy punktem początkowym a końcowym zmiany demokratycznej upływa jedynie czas od podjęcia decyzji o demokratycznych wyborach do ich przeprowadzenia. Inna koncepcja zakłada, że momentem końcowym zmiany jest wyłonienie się alternatywnych ośrodków władzy państwowej zdolnych do skutecznej rywalizacji w demokratycznej formie. I wreszcie opcja trzecia uznająca, że proces dobiega końca dopiero wówczas, kiedy demokratyczne zasady rywalizacji politycznej stają się stałym elementem życia społecznego.

Oczywiście pomiędzy momentem początkowym a końcowym przejścia do demokracji występuje wiele zjawisk i procesów przejściowych, które wpływają na rezultat. Jest to proces niezwykle złożony i mający zawsze bardzo istotne narodowe i państwowe uwarunkowania. Przebiega on odmiennie w poszczególnych państwach (Antoszewski, Herbut, Jednaka 1993, s. 15 i nast.).

Bez względu jednak na to, którą z przedstawionych koncepcji uznamy za bardziej przekonującą, ważnym elementem wspólnym dla nich wszystkich, jest uznanie szczególnej roli w procesie demokratyzacji przeprowadzenia rywalizacyjnych wyborów.

Probieżem stopnia zaangażowania obywateli w sprawy państwa jest frekwencja wyborcza. Nie jest to jedyny i uniwersalny wskaźnik. Trzeba jeszcze zbadać, na ile wybory mają autentycznie demokratyczny charakter, a ich wyniki odzwierciedlają poglądy wyborców. Niezwykle ważna jest również kwestia, na ile wynik wyborów wpływa na późniejsze decyzje władze państwa i czy odzwierciedla preferencje obywateli. Przecież w reżimach totalitarnych frekwencja wyborcza była z reguły bardzo wysoka, ale nie miało to nic wspólnego z rzeczywistym wpływem obywateli na funkcjonowanie państwa. W systemach demokratycznych frekwencja nie jest najważniejszym elementem legitymizacji władzy, lecz jej niski poziom musi budzić niepokój. Przyczyn powstrzymywania się części obywateli od korzystania z przysługującego im prawa do wyrażania swej woli w głosowaniu jest wiele. Najczęściej jest to brak rozeznania w układzie sił politycznych oraz nieznanostwo mechanizmów politycznych. Część osób jest zniechęcona brakiem spodziewanych rezultatów transformacji ustrojowej i swoje rozczarowanie manifestuje absencją wyborczą. Uważają one, że ich udział w procedurach partycypacyjnych i tak

nie wpłynie na zmianę sytuacji. W ten sposób zdają się na decydowanie o swoim losie przez tych, którzy wyrażają swoje stanowisko, opowiadając się za programami konkretnych ugrupowań politycznych.

System polityczny współczesnej Rosji podlega ciągłej ewolucji. Dokonywane zmiany nie mają już jednak charakteru zasadniczego, ale stanowią jedynie doskonalenie przyjętego modelu ustrojowego. Bezpośrednią przyczyną dokonywanych zmian i modyfikacji jest trwająca nadal w Federacji Rosyjskiej walka o wpływy polityczne pomiędzy zwolennikami przewagi egzekutywy a tymi, którzy opowiadają się za dominacją parlamentu. W tym rozumieniu wciąż występuje tendencja do zmian w systemie politycznym. Jest ona jednak efektem odmienności koncepcji dotyczących formy rządów, a nie zasadniczych różnic poglądów w kwestiach ustrojowych. Ugrupowania polityczne nastawione destrukcyjnie do demokratycznego systemu ustrojowego, opowiadające się za powrotem do totalitarnych metod rządzenia, coraz bardziej są spychane na margines życia politycznego. Zdarzają się jednak próby ograniczania demokratycznych mechanizmów funkcjonowania państwa (Stelmach 2004).

Duża dynamika zmian w systemie ustrojowym i politycznym Federacji Rosyjskiej powoduje, że system nadal pozostaje w okresie ewolucji, ale wyraźnie już widać, że zmiany mają coraz bardziej ograniczony charakter. W zasadzie system ustrojowy został ukształtowany. Kontynuowane są jeszcze prace dotyczące funkcjonowania administracji terenowej, w tym przede wszystkim utworzenie tzw. okręgów federalnych (guberni). Chodzi o zwiększenie wpływu administracji federalnej, a dokładniej prezydenckiej w podmiotach federacji. Można się spodziewać jeszcze niewielkich tylko, korygujących zmian w systemie ustrojowym. Nic nie wskazuje na dokonanie w najbliższej przyszłości gruntowniejszych modyfikacji.

Przedstawiona wyżej teza nie odnosi się jednak do całego systemu politycznego, który wciąż jeszcze jest daleki od stabilności. Nie jest to jednak problem wyłącznie Rosji. We wszystkich państwach postkomunistycznych nadal trwa proces krystalizowania się sceny politycznej. Dynamika procesów politycznych jest znaczna, co owocuje mało stabilnymi koalicjami rządowymi. Jest to rezultatem braku silnych partii politycznych. W efekcie żadna z nich nie jest w stanie samodzielnie sprawować władzy. Nawet największe ugrupowania są zmuszone do szukania koalicjanta, a niekiedy, aby stworzyć rząd, muszą pozyskać ich kilku. Stąd ukształtował się na razie system rozbicia wielopartyjnego, który zawsze generuje mało stabilny system polityczny. Taka sytuacja występuje również w Rosji. Tam także mamy do czynienia z wciąż nieukształtowanym systemem partyjnym (Stelmach 2004). Pojawiają się wprawdzie pewne oznaki dominacji ugrupowania proprezydenckiego, ale

wydaje się jeszcze za wcześnie mówić o stabilizacji czy tym bardziej ukształtowaniu się systemu partii dominującej.

Na podstawie szczegółowej analizy tendencji rozwojowych, zmian i wreszcie funkcjonowania naczelnych organów państwa można się pokusić o postawienie diagnozy co do obecnego stanu oraz prognozować kierunki rozwoju ustroju politycznego w najbliższym czasie. Prognoza ta zawsze będzie obciążona ryzykiem błędu, ponieważ nadal dynamika przemian w Rosji jest znaczna. Wprawdzie wydaje się obecnie, że nastąpiła wyraźna stabilizacja rosyjskiej sceny politycznej, ale może się okazać, iż jakieś nieprzewidziane wydarzenia spowodują nagłą zmianę sytuacji politycznej, jak już wielokrotnie w ostatnich latach bywało.

W sensie ustrojowym Rosja jest dziś w wyjątkowo korzystnej sytuacji. Niekwestionowane zwycięstwo Władimira Putina w wyborach prezydenckich w marcu 2000 roku oraz reelekcja cztery lata później ustabilizowały sytuację polityczną i wprowadziły poczucie trwałości obecnego układu politycznego. To odczucie zostało jeszcze wzmocnione po wyborach do Dumy Państwowej w roku 2003. Po raz pierwszy w Federacji Rosyjskiej niekwestionowane zwycięstwo wyborcze odniosło ugrupowanie prezydenckie Jedna Rosja (*Jedinaja Rossija*). Tym samym obydwie najważniejsze wydarzenia polityczne mamy już za sobą. Emocje pojawią się ponownie dopiero przed kolejnymi wyborami prezydenckimi. Będą tym większe, że obowiązująca konstytucja nie dopuszcza możliwości ubiegania się o kolejną kadencję obecnego prezydenta Federacji Rosyjskiej. Powstanie więc problem sukcesji po Putinie. Już teraz kwestia ta budzi, i to nie tylko w Rosji, wiele spekulacji i nasila emocje. Nasuwa się pytanie, czy zostaniemy znowu — jak to było u schyłku drugiej kadencji Borysa Jelcyna — zaskoczeni jakimiś specjalnymi i nieoczekiwanymi decyzjami bezpośrednio przed wyborami prezydenckimi.

Dokonująca się w Rosji zmiana demokratyczna wkracza w etap szczególny. Następuje proces wyraźnej stabilizacji politycznej i gospodarczej. Rokuje to nadzieję na utrwalenie demokratycznych przeobrażeń i utrzymanie ich dotychczasowego kursu. Stawiając taką tezę, trzeba jednak pamiętać o występujących zagrożeniach. Utrwalanie zdobyczy demokracji jest procesem długotrwałym i niepewnym co do rezultatu. W Rosji występuje pewnego rodzaju tęsknota za silną władzą, która daje poczucie pewności, bezpieczeństwa i budzi respekt.

Spółeczeństwo Rosji — podobnie jak we wszystkich państwach postkomunistycznych — popadło w swego rodzaju pułapkę. W pierwszej fazie zmiany demokratycznej głoszone przez reformatorów hasła przebudowy systemu politycznego i gospodarczego spotykały się z powszechnym poparciem większości społeczeństwa. Jednakże zbyt długie oczekiwanie na ekonomiczne

efekty zmiany ustrojowej powodowało coraz większe zniecierpliwienie, a następnie niezadowolenie. Rosnący pesymizm szybko przekształcił się w nostalgię za poprzednim systemem. Nie chodziło tu jednak o powrót do realnego socjalizmu, ale do niektórych jego elementów, np. pełnego zatrudnienia i rozbudowanej funkcji socjalnej państwa.

Polityka „demokratyzacji socjalizmu” Michaiła Gorbaczowa, a następnie „budowy nowej Rosji” Borysa Jelcyna zaczęły zbierać żniwo w postaci frustracji społecznej spowodowanej rozbudzeniem nadziei i oczekiwań i brakiem ich spełnienia. Pojawiło się niebezpieczeństwo odejścia od kursu reform i powrotu do starych zasad. Przykładem tego może być pucz sierpniowy w 1991 roku oraz rozwiązanie przy użyciu siły Dumy Państwowej w październiku 1993 roku. Wydarzenia października 1993 roku zdaniem wielu obserwatorów życia politycznego w Rosji nosiły znamiona antyjelcynowskiego powstania. Wiele decyzji politycznych podejmowanych przez ośrodki władzy państwowej nie uwzględniało nastrojów, oczekiwań i woli obywateli. Tak było podczas referendum w sprawie zachowania Związku Radzieckiego. Większość głosujących opowiedziała się za dalszym istnieniem, na nowych zasadach, federalcyjnego państwa. Tymczasem przywódcy trzech republik na spotkaniu w grudniu 1991 roku w Białowieży zdecydowali o wystąpieniu ze Związku Radzieckiego i tym samym ogłosili koniec państwowości ZSRR.

Na uwagę zasługuje jednak generalne poparcie społeczeństwa dla tego rodzaju działań politycznych. Obywatele w większości popierali niedemokratyczne formy sprawowania władzy w okresie zmiany demokratycznej. Było to w dużej mierze spowodowane pewnego rodzaju szokiem psychologicznym, który był następstwem nagłej zmiany społecznej, a szczególnie ekonomicznej. Brak spodziewanych pozytywnych rezultatów przeobrażeń gospodarki z centralnie planowanej na rynkową i obarczanie odpowiedzialnością za zły stan gospodarki sił zachowawczych wygenerowały przyzwolenie społeczne na odejście władzy od demokratycznych form kierowania państwem i społeczeństwem i powrót do niedemokratycznego reżimu politycznego. Taka huśtawka nastrojów opinii publicznej nie jest niczym zaskakującym. W kształtujących się dopiero demokracjach Europy Środkowej zaowocowało to powrotem do władzy ugrupowań o proweniencji lewicowej już na początku lat dziewięćdziesiątych¹. Nie spowodowało to jednak odejścia od zmiany demokratycznej. Przeobrażenia ustrojowe były kontynuowane. W Rosji natomiast przyzwolenie społeczne na powrót do niedemokratycznych metod sprawowa-

¹ W Polsce w wyborach do Sejmu i Senatu w 1993 r. zwycięstwo odniósł Sojusz Lewicy Demokratycznej i Polskie Stronnictwo Ludowe.

nia władzy nabrało pewnych cech trwałości. I co także bardzo charakterystyczne — powrót do demokracji został znacznie spowolniony.

Objęcie przez Władimira Putina urzędu prezydenta Federacji Rosyjskiej w 2000 roku przyniosło stabilizację pogrążonego w kryzysie politycznym i ekonomicznym państwa rosyjskiego. Po okresie relatywnie krótkiego uzależnienia od jelcynowskiego obozu władzy, wynikającego z konieczności przejęcia przez nowego prezydenta kontroli nad instrumentami władzy, Putin rozpoczął proces radykalnego reformowania państwa.

Reformy w pierwszej fazie dotyczyły relacji między władzą ustawodawczą a wykonawczą oraz między centrum federacji i regionami. Jako warunek powodzenia rekonstrukcji państwa Putin uznał skupienie w swoich rękach (szereż: w federalnej władzy wykonawczej) najważniejszych funkcji władczych, pozbawienie pozakonstytucyjnych, nieformalnych ośrodków władzy możliwości wywierania wpływu na polityczne procesy decyzyjne oraz przydanie organom władzy centralnej funkcji inicjatora niezbędnych zmian strukturalnych w ekonomice.

Zadanie to jest realizowane w kilku płaszczyznach jednocześnie. Zakres merytoryczny i horyzont czasowy podejmowanych działań jest bardzo zróżnicowany. Jego podstawę stanowiło utworzenie proprezydenckiej większości parlamentarnej. Nie było to zadanie łatwe, ponieważ prezydent nie miał w wybranej w 1999 roku Dumie silnego zaplecza politycznego. Utworzenie, a raczej skonstruowanie takiej większości zapewniło Putinowi stabilne poparcie Dumy Państwowej i umożliwiło przeprowadzenie głębokiej reformy izby wyższej parlamentu — Rady Federacji. Ta ostatnia skutkowała znacznym ograniczeniem samodzielności liderów regionalnych na federalnej scenie politycznej. Sprowadziło to władzę ustawodawczą do roli legislacyjnej transformacji strategii prezydenta. Jego władza stała się jeszcze silniejsza i bardziej spersonifikowana. Działalność Dumy coraz wyraźniej nabiera instrumentalnego, lobbistycznego charakteru, co znalazło wyraz m.in. w zwiększeniu aktywności ustawodawczej deputowanych.

Równocześnie Putin powołał instytucję siedmiu okręgów federalnych. Stojący na ich czele pełnomocnicy otrzymali zadanie przywrócenia odpowiednich proporcji między kompetencjami władz regionalnych a federacją. Nie potwierdziły się obawy ani nadzieje co do okręgów federalnych. Nie stały się one tworamami paramilitarnymi, lecz nie wniosły także oczekiwanego wkładu w umocnienie struktur pionowych władzy. Nie doszło również do zakładanego ożywienia dialogu między władzą federalną a władzami regionalnymi.

Posunięcia związane z centralizacją władzy wykonawczej szczebla federalnego kosztem samodzielności regionów zostały złagodzone utworzeniem

Rady Państwa, organu konsultacyjnego przy prezydencie FR, złożonego z liderów regionalnych, funkcjonującego na zasadzie rotacyjności.

Nieco słabsze stały się rosyjskie partie polityczne. Wbrew oczekiwaniom system partyjny nie uległ konsolidacji. Można jednak dostrzec pewne oznaki zmiany. Po raz pierwszy prezydentowi udało się, przed wyborami do Dumy, utworzyć partię polityczną, która uzyskała większość pozwalającą na odgrywanie zdecydowanie najważniejszej roli w parlamencie. Na dodatek może ona być traktowana jako bezpośrednie polityczne zaplecze urzędującego prezydenta (Holzer 2004, s. 291).

Brak w pełni ukształtowanego i stabilnego systemu partyjnego znacznie utrudnia proces zmiany demokratycznej. W konsekwencji władza wykonawcza nie ma liczącej się opozycji politycznej zdolnej do jej kontroli, konstruktywnej i skutecznej krytyki oraz prezentowania alternatywnych idei i programów. Jest to także jedna z przyczyn, które uniemożliwiają zbudowanie w Rosji społeczeństwa obywatelskiego. Przyczyna druga to brak spójnych, stabilnych, długofalowych koncepcji programowych partii politycznych. Programy partii mają wyraźnie taktyczny charakter. Formułują więc, co najwyżej, koncepcje rozwiązywania doraźnych problemów, a nie zawierają strategicznych prognoz dotyczących także dalszej perspektywy rozwoju społecznego (Stelmach 2003, s. 147 i nast.).

W kształtowaniu systemu politycznego Rosji największe znaczenie ma prezydent Federacji Rosyjskiej. W systemie politycznym Rosji prawie wszystkie najważniejsze decyzje należą do prezydenta. Tak wielkiej koncentracji władzy sprzyja brak szczegółowych uregulowań prawnych dotyczących mechanizmów życia politycznego. Konstytucja FR przyznaje prezydentowi bardzo duży zakres władzy. Dotyczy to szczególnie wzajemnych relacji między centralnymi organami państwa. Bezwzględna dominacja prezydenta nad organami niższego szczebla zarządzania wynika bardziej z praktyki niż z uregulowań konstytucyjnych.

Putin doprowadził do marginalizacji części niechętnych sobie grup oligarchicznych. Podstawowym celem działań była minimalizacja wpływu politycznego oligarchów na system władzy, uporządkowanie kwestii własnościowych w kompleksie paliwowo-energetycznym, surowcowym i obronnym, opanowanie ucieczki kapitału oraz pobudzenie procesów inwestycyjnych w rosyjskiej gospodarce poprzez stworzenie klarownych reguł gry. Rola rządu została sprowadzona do tzw. funkcji wykonawczej. Jego głównym zadaniem pozostaje bieżące administrowanie państwem i gospodarką oraz praktyczna realizacja strategii prezydenckiej w tym zakresie.

W Rosji następuje widoczny proces przechodzenia od systemu zarządzania na podstawie dekretów stanowionych przez władzę wykonawczą do cha-

rakterystycznego dla państwa prawa kształtowania ustroju na podstawie ustaw będących efektem przemysłów kolektywnych organów władzy ustawodawczej. Bez wątpienia jest to zwiastun zakorzenienia się demokratycznych reguł gry w systemie politycznym, co daje nadzieję na trwałość tego rodzaju praktyki i stanowi rękojmię rzeczywistego stosowania zasad demokratycznego państwa prawa w przyszłości.

Działania prezydenta prowadzone pod hasłami likwidacji zjawisk korupcyjnych, stwarzania przejrzystych reguł gry politycznej i ekonomicznej oraz unowocześnienia Rosji trafiają na podatny grunt, czego dowodem jest utrzymujące się w sondażach opinii publicznej wysokie poparcie dla Władimira Putina. Nadal sięga ono 70 – 80%. Z drugiej strony wyraźna niechęć obywateli do ponoszenia nowych kosztów transformacji wpływa na tempo realizacji przyjętego programu i wyklucza wprowadzenie jakiegokolwiek szokowej terapii ekonomicznej.

W Rosji nasilają się także pewne zjawiska niekorzystne. Wspomniano już wcześniej o silnej koncentracji władzy w rękach prezydenta. Za szczególnie drastyczne odejście od kierunku demokratycznych reguł należy uznać kontrolę ośrodków władzy państwowej nad mediami. Dotyczy to szczególnie elektronicznych środków masowego przekazu. Zrozumiałe zaniepokojenie opinii społecznej wzbudziła likwidacja kampanii telewizyjnej TV-6. Dla realizacji doraźnych celów politycznych władze nie zawahały się wywierać wpływu na niezależne sądy w celu uzyskania korzystnych dla siebie orzeczeń.

Nierozwiązanym dotąd problemem dla Putina pozostaje kwestia przełożenia autentycznego społecznego poparcia dla jego osoby na polityczny mechanizm aprobaty dla programu reform, co wynika z braku skonsolidowanego systemu partyjnego i początkowego dopiero etapu budowy społeczeństwa obywatelskiego. Pojawia się pewna dychotomia w kwestii przyszłości zmiany demokratycznej w Rosji. Jest ona konsekwencją niezwykle silnej władzy prezydenckiej i wzmocnienia państwa z jednej strony oraz procesów związanych z likwidacją zapóźnień w strukturalnych przekształceniach gospodarki. O ile nie budzi dezaprobaty postępująca centralizacja władzy, o tyle nie mają społecznej akceptacji radykalne zmiany w gospodarce, jeżeli miałyby one być powiązane z jakimkolwiek, nawet przejściowym, pogorszeniem sytuacji bytowej obywateli. Są to elementy zawierające w sobie wyraźne pierwiastki hamujące dalsze zmiany demokratyczne.

Wydaje się, że współczesna Rosja nie ma innej drogi niż budowanie demokracji. Pojawiają się jednak coraz to nowe niewiadome. Skoncentrowanie władzy w rękach prezydenta i jego powiązania ze służbami specjalnymi muszą budzić obawy o przyszłość i trwałość demokracji w Federacji Rosyjskiej.

skiej. Prezydent Władimir Putin nie przebiera w środkach, jeżeli chodzi o poszerzanie swoich wpływów. Zawłaszcza dla swego urzędu kolejne obszary władzy. Wykorzystuje do tego celu przeróżne preteksty. Brutalne działania wojsk w Czeczeni są prowadzone pod hasłem walki z terroryzmem. Bez względu na rozprawianie się z oponentami politycznymi w sferze biznesu przeprowadzono w imię walki z oligarchami wykorzystującymi nielegalne sposoby przejmowania majątku państwowego i bogacenia się kosztem społeczeństwa. Również na arenie międzynarodowej władze Rosji dążą do odgrywania roli światowego mocarstwa. Nadal uzurpują sobie prawo do wyjątkowych wpływów w państwach, które jeszcze niedawno były częścią składową Związku Radzieckiego. Jest to szczególnie widoczne w stosunku do tzw. byłych republik zakaukaskich. Ostatnio uwidocznili się w okresie „pomarańczowej rewolucji” na Ukrainie.

Brak zdecydowanej, negatywnej reakcji ze strony rządów państw europejskich stanowi zachętę dla Putina do kontynuowania polityki z pozycji siły i nieliczenia się z demokratycznymi standardami sprawowania władzy w państwie prawa. Niepokój musi budzić również brak stabilności rosyjskiej sceny politycznej. W Rosji władza jest skoncentrowana w rękach prezydenta. Kto będzie następcą Władimira Putina i jak będzie chciał wykorzystać ogromną władzę, którą ma prezydent Federacji Rosyjskiej? Czy będzie chciał rządzić państwem demokratycznym, czy też ulegnie pokusie władzy silnej, skoncentrowanej i dyktatorskiej? Odpowiedzi na te pytania poznamy wkrótce.

Literatura

- Antoszewski, A., R. Herbut, K. Jednaka (1993). *Partie i system partyjny w Polsce. Pierwsza faza przejścia ku demokracji*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Holzer, J. (2004). *Politicke strany Ruska: hledani identity*. Brno.
- Huntington, S.P. (1995). *Trzecia fala demokratyzacji*. Warszawa: PWN.
- Stelmach, A. (2003). *Zmiana i stabilność w systemie politycznym współczesnej Rosji*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Stelmach, A. (2004). Budowa podstaw systemu partyjnego współczesnej Rosji. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 2.
- Stelmach, A., S. Zyborowicz (2001). *Politologia a tranzycja systemowa w Polsce*. W: T. Łoś-Nowak (red.). *Politologia w Polsce. Stan badań i perspektywy rozwojowe*. Toruń–Wrocław: Adam Marszałek.